

Detta föranledde också fattigvårdsnämnden att upptaga till förnyad pröfning frågan om upprättande af ett större fattighärberge. Enligt förslag af där-till utsedde kommitterade,¹ inrättades 1878 inom egendomen vid Södra Tull-portsgatan ett nytt sådant. Två större salar jämte flera andra lokaler skulle från 1879 års början härtill upplåtas och mottaga, »så långt utrymmet med-gifver och emot eller utan afgift, personer tillhörande hufvudstaden, hvilka voro i saknad af utväg att eljest bereda sig bostad». Härberget upphörde 1899 och ersattes med en nattasyl för kvinnor.

På Norr hade dessförinnan eller 1885 anordnats, ehuru icke på förslag af fattigvårdsnämnden utan af polismyndigheten, ett natthärbärke för husvilla män. Såsom hufvudsakligt skäl härför framhölls, att en ny lösdrifvarelag hade utkommit, hvilken icke i samma omfattning som den äldre stadgan tillät häktning af lösdrifvare, hvarför »de som vände sig till polisen med anhå-lan att öfver natten blifva intagne i häkte, måste afvisas». Om då icke för dylika nödställda någon tillflyktsort anskaffades, blefve dessa nödsakade »att tillbringa natten å allmänna platser eller olofligen taga tillhåll i byggen, skutor eller å andra enskilda områden, hvarigenom den allmänna säker-heten på ett ganska betänkligt sätt äfventyrades». Här var sålunda mindre frå-ga om en fattigvårdsåtgärd än en polisåtgärd till upprätthållande af allmän ordning. Härberget öppnades 1886 i en före denna tid till stall använd gam-mal byggnad vid Kammakaregatan. Följande år flyttades det till ett stadens hus vid Karlbergsvägen. Det var afsedt att rymma 200 personer, men detta antal måste snart nedbringas till 150. Lokalen var tarflig och inredningen eländig. Om härberget lämnas följande beskrifning:² »Lägerstaden utgöres af långa, fasta, utmed väggarne väningsvis anbragta träbritsar utan skiljeväg-gar mellan platserna. Här, och stundom när utrymmet är starkt anlitadt äfven på golfven, ligga de härbergerade tätt intill hvarandra, vanligen till största delen afklädda, för att icke besväras af ohyran i kläderna. Några härberget tillhöriga grofva filter äro de enda sängkläder, som bestås».

Denna skildring gifver tillräckligt skäl för härbergets afskaffande. Stads-fullmäktige beslöto 1895, att natthärbärgen vid Karlbergsvägen skulle indra-gas och att ett anslag af 3,000 kr. skulle från 1896 tilldelas Frälsningsar-mén mot villkor, att armén, utom dess tvänne redan öppenållna härbergen, skulle upprätta ett tredje, som borde vara tillgängligt från 1 oktober till 1 april och kunna hysa minst 150 husville män mot en personlig afgift af 25 öre i penningar eller arbete.

Frälsningsarmén hör till de föreningar, som i hufvudstaden utöfvat en vidsträckt och gagnrik verksamhet. Den har beredt den fattigare be-folkningen skydd och arbete genom upplåtandet af vedgårdar, värmestugor och natthärbärgen. Andra föreningar ha likaledes, ehuru i mindre skala, om-händertagit husvilla genom upprättandet af sådana skyddshem som här-berget för tjänsteflickor vid Klara Östra Kyrkogata, härberget för husville män vid David Bagaresgatan, nattasylen för kvinnor vid Riddaregatan.

¹ Kommitterades förslag till ordnande för framtiden af ett fattigherberge, afgifvet den 16 dec. 1878.

² Bihang n:o 40 till beredningsutskottets utlåtande och memorial för år 1895.

På Frälsningsarmén har ytterligare staden, mot årligt understöd, öfverlätit en af sina 1891 inrättade värme- och läsestugor. Den andra skötes, likaledes mot godtgörelse, af Godtemplarorden. Dessa värmestugor upplåtas afgiftsfritt under vintermånaderna för en hvar, som är däraf i behof, och hållas öppna från klockan 12 på dagen till klockan 7—8 på aftonen. Inom dessa lokaler erhålla de härbergerade skydd mot väder och vind — och mot frestelsen att sitta på krogen. De hafva tillfälle att åtminstone nödtorftligen laga sina kläder och skodon, hvartill erbjudes dem fria materialier och hjälp af en arbetskunnig förman. Under vintern 1903—1904 var Frälsningsarméns värmestuga i Stadsgården besökt af 44,585 och Godtemplars värmestuga vid Olofsgatan af 19,184 personer.

Endast för husvilla, som hade hemortsrätt i hufvudstaden, ansåg sig fattigvårdsnämnden manad att anordna tillfällig hemvist. Ett undantag härifrån gjorde nämnden, då den 1885, i en vid Prästgårdsgatan förhyrd lokal öppnade en »Asyl för fattiga barnaföderskor och deras späda barn». Närmare angifves asylens ändamål i ett 1886 utfärdadt reglemente¹, nämligen »att lemna erforderlig fattigvård åt sådana behöfvande barnaföderskor, hvilka, tillhörande annan kommun än Stockholm, äro efter utskrifning från barnbördshuset ur stånd att då genast med arbete kunna sig och sina barn försörja».

Under den långa perioden af bostadsbrist egnade Allmänna Skydds-föreningen sina krafter särskildt åt afhjälpande af nöden. Trots svårigheter af alla slag tröttnade icke föreningens centralkommitté att fullfölja det oftast otacksamma värfvet att bereda skydd åt de husvilla. Väckelsen till denna välsignelserika gärning gaf drottning Sofia, föreningens beskyddarinna och kommitténs ordförande. På drottningens förslag beslöt centralkommittén 1873 »att bidraga till lindring i de husvillas belägenhet genom att anskaffa en eller flera lämpliga lokaler, som mot skälig hyra kunde upplåtas för de nödställdas inrymmande». Centralkommittén erhöll af staden till förfogande från 1 december 1873 de förut till samma ändamål använda lägenheterna i Brandelska sockerbruket och i Siverska kasernen, hvarjämte den senare erhöll till begagnande äfven ett boningshus inom fabriksföreningens egendom vid Södermannagatan. I dessa härbergen blefvo under den närmaste tiden inhysta ända till 212 personer, hvaraf 136 barn. I stället för att småningom minska antalet lokaler, måste centralkommittén det följande året ytterligare söka förskaffa sig större utrymme. Det ställdes då till dess förfogande salarna i den gamla gäldstugan i Staden och i Fåfången på Sabbatsberg. Under de första månaderna 1876 beredde sålunda kommitten tak öfver hufvudet åt omkring 744 personer, hvaraf 183 män, 83 kvinnor och 478 barn.

I det s. k. sockerbruket — som egentligen var afsedt till reservsjukhus för garnisonen — voro inhysta 410 personer. Under sommaren skulle

¹ Reglemente för Stockholms stads Fattigvårdsnämnds asyl för fattiga barnaföderskor och deras späda barn. Af Fattigvårdsnämnden gilladt och fastställt den 18 Januari 1886.

emellertid därstädes företagas nödvändiga reparationer. Men då man icke ansåg sig kunna kasta på gatan skaror af kvinnor och barn, stod nu ingen annan utväg till buds än att för en tid låta de husvilla bo i tält. I början af augusti uppslogos ett 40-tal sådana i närheten af hofjägarebostället vid Lill-Jans. Det egendomliga lägret blef under en månads tid föremål för ständigt besök af en mängd skådelystna. Därefter inflyttade de husvilla i de nyreparerade salarna, hvarest somliga kvarblefvo ända intill den 1 oktober 1878. Först då blef det ändtligen åter möjligt att tillsluta härberget, hvilket i fem år oafbrutet hade af centralkommittén varit användt såsom nödhjälpsbostad åt fattiga. Härberget vid Sabbatsberg hade dessförinnan blifvit upplöst, och 1880 stängdes härberget inom fabriksföreningens egendom på Söder.

Ett minnesvärdt uttryck af varmt deltagande för de olyckliga, var den byggnad, som drottning Sofia vid den tiden lät af egna medel uppföra vid Prästgårdsgatan och som den 1 december 1878 stod färdig att mottaga hyresgäster. Bostäderna i denna byggnad skulle upplåtas mot synnerligen billig hyra, och den möjligen uppstående nettobehållningen tillfalla det af drottningen i hufvudstaden grundade »Hemmet för frigifna qvinnor», numera benämndt »Drottningens skyddshem».

Nya tecken till en allvarlig bostadsbrist visade sig 1895. Åter måste fattigvårdsnämnden vidtaga kraftiga åtgärder för att afhjälpa den mest trängande nöden. De gamla hjälpmedlen ansågos ännu icke förbrukade — och man inredde liksom förut provisoriska härbergen. Fattigbarackerna vid Östgötagatan utvidgades med alla byggnader inom egendomen; kolerabacken i Bellevueparken anordnades till bostäder genom delning af salarna, det förra natthärbärgets vid Karlbergsvägen och ett stadens hus vid Österlånggatan iordningställdes. Med undantag af härberget vid Österlånggatan, som redan följande år måste utrymmas på grund af husets förestående rifting, förblefvo de öfriga upplåtna för nödställda intill 1898, då stadsfullmäktige togo steget ut och beslöto upprättandet af varaktiga asyler för husvilla.

Med inrättandet af dessa nya anstalter försvunno lyckligtvis äfven de af enskilda personer anordnade härbergen af samma slag. Den största företagsamhet för afhjälpan af nöden under den rådande bostadsbristen hade utöfvats af två enskilda personer, hvilka hyrde i olika delar af staden åtskilliga lägenheter med afsikt att uthyra dem åt husvilla, exempelvis några utrymda verkstadslokaler vid Roslagsgatan, den forna uppfostringsanstaltens fastigheter vid Tjärhofsgatan m. fl. I samma ändamål uppförde de en träbyggnad i den s. k. Körsbärshagen. Ur en af dessa personer afgifven redogörelse¹ för sin verksamhet under 1896 erfar man, att de intill slutet af januari 1897 omhändertagit 105 familjer med 394 barn eller tillsammans 572 personer. Af dessa familjer bodde, i februari, 16 i trähuset vid Körsbärshagen, 50 med närmare 200 barn i stadens hus vid Tjärhofsgatan och

¹ Årsredogörelse öfver Herrar J. Johanssons och C. E. Carlssons verksamhet till lindrande af bostadsnöden inom Stockholm under 1896, afgifven i febr. 1897. Tryckt s. å. I k. biblioteket.

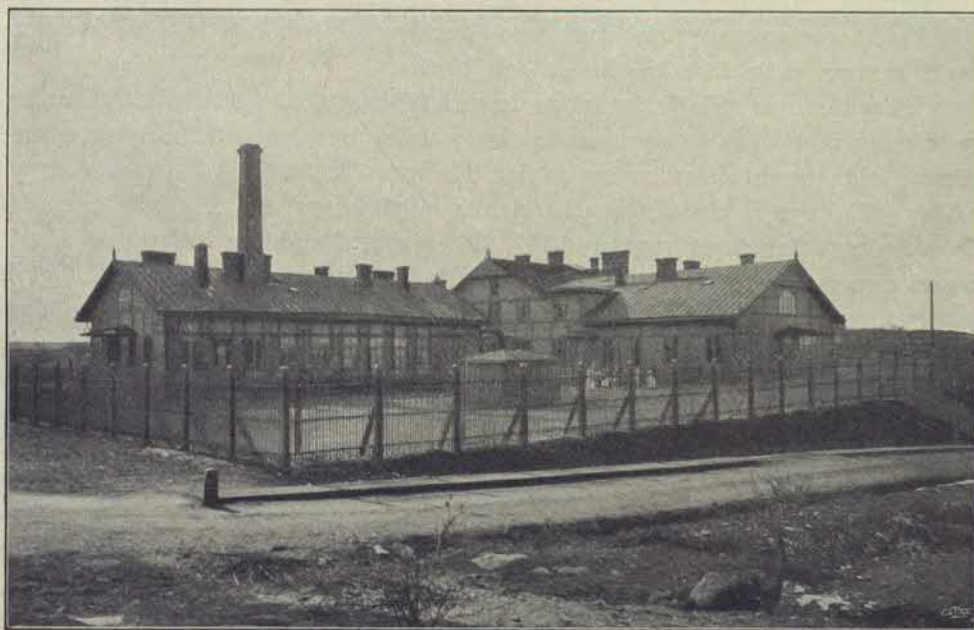
25 i andra lägenheter, hvarjämte åt 14 familjer med 27 barn anskaffats bostad på landet. Hvad icke redogörelsen förtäljer, är det eländiga skick, i hvilket de bostäder befunnos, där de omhändertagna inhystes mot öfverenskommen hyresersättning. I de af staden använda härbergena hade man sökt att medelst låga träväggar afdela de större salarna, så att hvarje familj inom sitt lilla utrymme kunde vara oberoende af sina grannar. Tillfyllestgörande var denna åtgärd visserligen icke, ty hela inhysessystemet var i grunden förkastligt. Men i de enskilda härbergena inpackades familjerna i tomma rum, där de sedermera själfva fingo fördela utrymmet bäst de kunde och med hvad de hade att tillgå, såsom trasiga tygstycken upphängda på segelgarnstrådar, eller pappbitar fästade vid tunna träribbor. I hvarje bås inrangerades sedermera de fattigas bohag. Det öfverblifna utrymmet fylldes slutligen med människor. Förskräckliga skildringar skulle kunna lämnas om dessa nästen, där eländet opåtaladt fick råda, äfven sedan staden hade återtagit sina hus och fått under sin uppsikt den därstädes inhysta befolkningen. Här frodades, om någonstädes, det ohyggligaste inneboendesystem, såsom säges i ett afgifvet utlåtande¹ angående husvillheten. »Dessa skildringar af bostadsförhållandena såväl vid Tjärhofsgatan som vid Östgötagatan hafva vi vid besök därstädes tyvärr funnit alltför sanningsenliga. Hvar och en, som vågar sig genom dessa mörka och kvalmiga gångar in i de kyffan, som inom en och samma sal inrättats till bostadsplatser, måste medgifva, att därstädes bedrifves i stor skala ett inhysessystem, som icke kan annat än alstra moraliskt och fysiskt elände. Till råga på allt hafva de inhysta vant sig att betrakta dessa dystra lägenheter såsom stadigvarande hem. Under sådana förhållanden förslöas, såsom naturligt, alltmer viljekraft och ansvarighetskänsla hos föräldrarna, och hos barnen fortplantas i samma mån frön till laster och brott».

Hopplöst var tillståndet inom dessa härbergen, då stadsfullmäktiges beredningsutskott 1898 uppmanade fattigvårdsnämnden att inkomma med förslag till uppförandet af tre asyler för husvilla, två på Norr och en på Söder. En synlig anledning till denna åtgärd var en af direktionen för Stockholms Arbetareförening 1897 till stadsfullmäktige inlemnad skrift, hvari påpekades följderna af den rådande bostadsbristen, »som naturligtvis i första rummet drabbar den fattigaste befolkningen, hvilken därför nödgas taga sin tillflykt till vedbodas, källare och vindskontor eller ock tränga sig samman med andra fattiga familjer i trånga och osunda bostäder», och hemställdes bl. a. »att fattigvårdsnämnden ofördröjligen skulle gå i författning om byggande af härbergen eller baracker för husvilla». Man beräknade att vid den tiden 459 familjer bestående af 2,282 personer med 1,254 minderåriga barn saknade eget hem. Af dem voro 22 familjer fullständigt husvilla och nödgades tillbringa nätterna under bar himmel eller i skjul, källare, kallrum, vedbodas, vindar eller på prämar och andra till människoboning icke afsedda tillflykter; 124 familjer voro sådana, som på grund af den rådande bostadsbristen antingen hade nödgats innebo hos andra, hyra

¹ Kommitterades utlåtande med förslag till upprättande af asyler för husvilla, afgifvet den 10 april 1899.

sig in för natten å hotell, natthärbärgen, eller ock upplösa familjen för att på olika ställen söka skydd; 313 familjer hade måst inflytta i nödhjälpsbostäder, såsom barackerna i Körshärbärgen, Högalidsbostäderna, Tjärhofsgatan, Östgötagatan, Karlbergsvägen, Krukmakaregatan, till bostäder inredda vedbodnar vid Tyskbagaregatan m. m.

Fattigvårdsnämnden förklarade sig villig att efter angifna grunder låta uppgöra ritningar och kostnadsförslag till nödhjälpsbostäder. De skulle hysa i regeln yngre barn och undantagsvis äfven mödrar. Sedermera fann nämnden det vara önskvärdt, att under vissa ömmande förhållanden tillfälligt skydd äfven bereddes åt äldre barn och deras föräldrar. Stadsfullmäktige gillade den 1 juni 1899 dessa förslag, och särskilda af nämnden tillsatte kommitterade vidtogo omedelbart åtgärder för utrymmandet af lägenheterna vid Tjärhofsgatan och Östgötagatan, där vid sagda tid ännu voro inhysta 133 män, kvinnor och barn. Åt dessa anskaffades bostäder i hufvudstaden eller i dess närhet. — Förrän året var gånget, voro två nattasylar fullt inredda och öppnade, den ena upprättad inom uppfostringsanstaltens för gossar förra egendom vid Tjärhofsgatan och afsedd för män samt gossar öfver 15 år, och den andra anordnad inom den åt militärförsörjningen förut upplåtna egendomen vid Östgötagatan och afsedd för kvinnor samt flickor öfver 15 år. Barnasylerna, en vid Sabbatsbergsvägen och en vid Åsögatan samt en tredje vid Fleminggatan — alla tre afsedda för barn under 15 år och i vissa fall äfven för de späda barnens mödrar — stodo året därpå fullt färdiga, ehuru endast de två förstnämnda behöfde komma till användning.

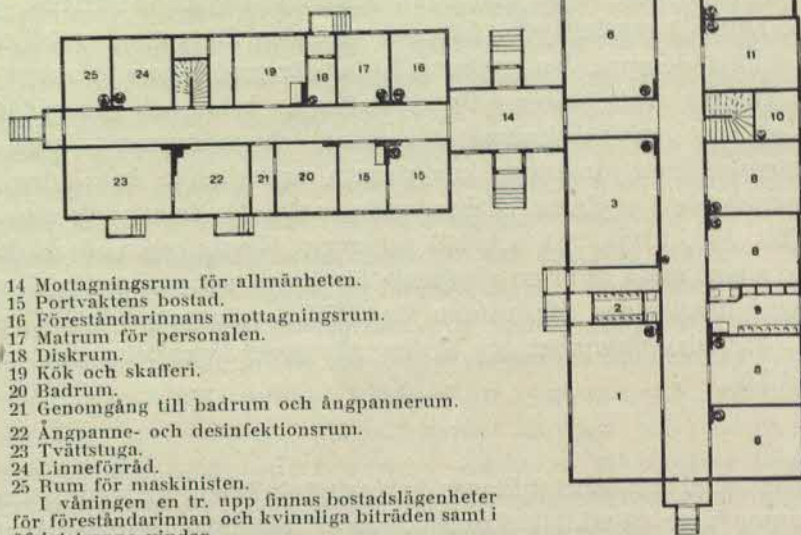

Stockholms stads barnasyl vid Åsögatan.

De inre anordningarna inom barnasylerna belysas tillfyllest af nedanstående plan.

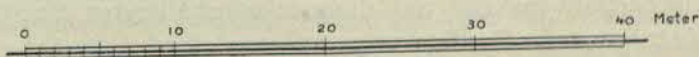
FÖRKLARINGAR.

- 1 Sofrum för gossar.
- 2 Snyggingsrum för dessa samt vid sidan däraf genomgång till korridoren.
- 3 Dagrum för gossar.
- 4 Sofrum för flickor.
- 5 Snyggingsrum för dessa samt vid sidan däraf genomgång till korridoren.
- 6 Dagrum för flickor.
- 7 Gemensamt dagrum och matrum.
- 8 Sofrum för späda barn jämte mödrar.
- 9 Snyggingsrum för dessa.
- 10 Förvaringsrum för de intagnes kläder.
- 11 Sjukrum.
- 12 Dagrum för gossar och flickor under 6 år.
- 13 Sofrum för de yngre barnen.

- 14 Mottagningsrum för allmänheten.
- 15 Portvaktens bostad.
- 16 Föreståndarinnans mottagningsrum.
- 17 Matrum för personalen.
- 18 Diskrum.
- 19 Kök och skafferier.
- 20 Badrum.
- 21 Genomgång till badrum och ångpannerum.
- 22 Ångpanne- och desinfektionsrum.
- 23 Tvättstuga.
- 24 Linneförråd.
- 25 Rum för maskinisten.

I våningen en tr. upp finnas bostadslägenheter för föreståndarinnan och kvinnliga biträden samt i öfrigt trenne vindar.
Mangelrum samt åtskilliga förrådsrum äro förlagda till källarvåningen.

Plan af Stockholms stads barnasyl vid Åsögatan.

För dessa asylor fastställde fattigvårdsnämnden erforderligt reglemente¹, enligt hvilket samtliga asylor skulle lyda under en styrelse, bestående af fem ledamöter, årligen utsedde af nämnden. — Vid hvarje asyl borde anställas en föreståndare eller föreståndarinna jämte nödigt antal biträden. — Intagning å asylerna skulle ske efter remiss af fattigvårdsnämndens delegerade för beviljande af fattigvård eller å deras vägnar af fattigvårdsinspek-

¹ Reglemente för Stockholms stads asylor för husvilla af Fattigvårdsnämnden fastställt den 18 September 1899. — Det nu gällande reglementet är fastställt den 16 febr. 1903.

Af styrelsen äro följande föreskrifter utfärdade:

Instruktion för Tjenstepersonalen vid Stockholms Stads Nattasylor af Styrelsen fastställd att lända till efter rättelse från och med den 1 Oktober 1899.

Ordningsregler för Stockholms Stads Nattasylor af Styrelsen fastställda att lända till efter rättelse från och med den 1 Oktober 1899.

Instruktion för Tjenstepersonalen vid Stockholms Stads Barnasylor af Styrelsen fastställd att lända till efter rättelse från och med den 1 April 1900.

Ordningsregler för Stockholms Stads Barnasylor af Styrelsen fastställda att lända till efter rättelse från och med den 1 April 1900. Jämte dagordning.

tören. — Vid behof af intagning å asyl bör anmälan därom göras hos fattigvårdsnämnden, hvarvid, om möjligt, skola fogas prästbetyg och bevis af vederbörande roteman, angående sökandens tillgångar och hans hemortsrätt, äfvensom läkarebetyg för hvarje familjemedlem hvars intagande å asyl begäres. — Tiden för husvill persons vistelse å asyl må icke utan styrelsens särskilda beslut öfverstiga två veckor för den, som intagits å nattasyl, och fyra veckor för den, som intagits å barnasyl. Förlängd vistelse å asyl medgifves endast undantagsvis, då särdeles ömmande omständigheter föreligga. I allmänhet bör ingen, som å asyl varit intagen, därstädes ånyo intagas förr än tre månader förflutit sedan den behöfvande från asylen utskrifvits. — Barnasylerna hållas i regeln öppna från och med den 25 september till och med den 30 påföljande april. Nattasylerna hållas däremot öppna hela året om.

Stockholms stads asyler fylla ett ofvisligt behof och kunna därför, sedan de nu sent omsidor kommit till stånd, icke undvaras — huru mycket än frekvensen inom desamma kan variera under olika år. Under 1900—1904 uppgick de i asylerna härbergerades antal för hvart och ett af dessa år till 900, 850, 1,054, 931 och 745 personer. Minskningen i de härbergerades antal sistnämnda år är en glädjande företeelse, som tyder därpå, att husvillheten i hufvudstaden åtminstone för tillfället minskats till följd af en då stegrad byggnadsverksamhet och ökning af antalet lägenheter på ett och två rum med kök.

I tider af arbetslöshet tilltager beklagligtvis äfven bettlandet. Under de ogynnsamma åren, särskildt i förra hälften af 1800-talet, hördes mångfaldiga klagomål öfver de öfverhandtagande tiggerierna. Tid efter annan ansåg sig öfverståhållaren böra inskrida mot dessa missförhållanden, hvarjämte stadsnämnden sökte genom offentliga uppmaningar afråda allmänheten från att med allmosor uppmuntra bettlare. En dylik åtgärd blef fattigvårdsnämnden nödsakad att vidtaga i slutet af 1860-talet. Bettlandet hade under då rådande dåliga tider antagit en sådan utsträckning, att antalet anhållna tiggare under hösten 1867 uppgick till omkring 700 och allenast under de första veckorna af det följande året till 185. Visserligen stadgade 1853 års fattigvårdsförordning, att »den, som efter fyllda femton års ålder beträdes med bettlande, är förfallen att behandlas lika med förswarslös person, derest det icke kan wisas att Fattigvårdsstyrelsen åsidosatt att om honom taga den vård som densamma ålegat», men bettlare tyckas på den tiden haft betydligt lättare än nu att dölja sin straffbarhet. Under sådana förhållanden beslöt fattigvårdsnämnden att varna allmänheten för att genom allmosor uppmuntra till tiggeri. I sin framställning¹ sade nämnden bl. a. »Genom bettlandet undergräfvades hos den fattige den moraliska själfkänedom och den kraft, som serdeles under tider af nöd ensam kan mana honom till ansträngningar att genom egen verksamhet söka tillfredsställa de nödtorftigaste behofven; och om det menliga inflytande, tiggeriet utöfvar på de minderåriga barn, som af mindre samvets-

¹ Fattigvårdsnämndens protokoll den 27 jan. 1868.

ömnia föräldrar dertill utsändas, och sålunda tidigt vänjas vid lättja, osanningar och hvarjehanda andra grofva vanarter, derom lemna den senare tidens tilldragelser och polisprotokollen en högst sorglig erfarenhet».

Det tilltagande tiggeriet såväl i städerna som på landsbygden gaf anledning till de omständliga stadganden rörande bettlares anhållande, varnande och bestraffande, hvilka inflöto i 1871 års fattigvårdsförordning jämte föreskriften om upprättandet af tillsyningsmannabefattningen. »Inom hvarje fattigvårdssamhälle skall finnas behöfligt antal tillsyningsmän, hvilka böra anhålla bettlare och med dem anställa förhör samt i öfrigt förfara på sätt — — föreskrifwes».¹ Samma år anställdes i hufvudstaden dylika tillsyningsmän. De för dem af nämnden utfärdade förhållningsreglerna voro egentligen ett förtydligande af förenämnda stadganden angående bettlares behandling. Vid rotemannainstitutionens upprättande 1878 öfverflyttades skyldigheten att varna bettlare på rotemännen, men desse befriades från detta åliggande 1885, och uppdraget är numera anförtrodt åt en person, som i fattigvårdsnämndens namn förhör och varnar alla i hufvudstaden anhållna tiggare. Genom förhör med den ertappade söker man utröna, om han saknar arbete, om han är sjuk, om han har familj att försörja m. m. Är det första gången han blifvit anhållen för tiggeri, varnas han och hänvisas till fattigvårdsstyrelse; har han däremot redan blifvit varnad, öfverlämnas han såsom lösdrifvare till stadens fiskal. Då ett barn anhålles för bettlande, inkallas dess målsman eller den, som möjligen utsändt barnet att tigga, och med honom förfares som om han själf hade bettlat. — Under de tre senaste åren ha följande antal bettlare blifvit öfverlämnade till stadsfiskal att behandlas såsom lösdrifvare: år 1903 tillsammans 427 personer, hvaraf 405 män och 22 kvinnor; år 1904 tillsammans 331 personer, hvaraf 311 män och 20 kvinnor; år 1905 tillsammans 463 personer, hvaraf 453 män och 10 kvinnor. De flesta af dessa bettlare voro i en ålder af 20 till 60 år. Många af dem voro utan bostad och utan sysselsättning.

6.

Redogörelse för fattigvårdens ekonomiska förvaltning. — Utgifter för fattigvården jämte uppgifter om folkmängden i hufvudstaden. — Enskild välgörenhet.

Fattigvårdens verksamhet under flydda tider bör äfven bedömas efter siffror och tal. På den hugsvalelse och hjälp, som den beredt mången olycklig, torde ingen annan mätare finnas. I det följande anföras några summariska uppgifter angående fattigvårdens inkomster och utgifter under åren 1844—1904, då stadsnämnden och därefter fattigvårdsnämnden omhändertog hufvudstadens fattigvård.

¹ Se vidare om lösdrifvares behandling, s. 299 ff.

Då stadsnämnden 1844 trädde i verksamhet, utgjorde nämndens tillgångar 76,631 r:dr, hvaraf kontanta medel till ett belopp af 55,804 r:dr och fastigheter till ett värde af 8,708 r:dr samt i öfrigt inventarier m. m. Vid samma tid uppgick fattigvårdens inom församlingarna kapitaltillgång till 471,168 r:dr. Fattigförsörjningsafgifterna, som aflämnades till nämnden, belöpte sig sagda år till 33,320 r:dr och fattighusafgifterna, som uppburos af fattighusdirektionerna, till 24,085 r:dr allt b:ko. Vid 1863 års slut uppgingo fattigvårdens tillgångar till 1,409,884 r:dr, hvaraf 1.036,514 r:dr i fastigheter. Samma år beräknades fattigförsörjningsafgifterna till 302,600 r:dr och fattighusafgifterna till 97,882 r:dr allt rmt.

I följd af sin instruktion öfvertog fattigvårdsnämnden 1864 den omedelbara förvaltningen af fastigheter, fordringsbevis, säkerhetshandlingar och andra tillgångar, hvilka voro anslagna för den allmänna fattigvården inom församlingarna och för hufvudstadens gemensamma fattigvårdsbehof. De tillgångar, som sålunda aflämnades från hufvudstadens 8 territorialförsamlingar, utgjorde i kapital 302,720 r:dr och i fastigheter 254,598 r:dr eller tillsammans 557,318 r:dr. Nämnden bestämde, att 300,000 r:dr skulle utgöra ett ständigt grundfondskapital, som icke finge förminska. De testaments- och gåfvomedel, som fortfarande borde förvaltas af församlingarnas fattigvårdsstyrelser och hvilkas årliga afkastning skulle användas till pensioner och andra föreskrifna ändamål, utgjorde 294,433 r:dr. Vid årets slut belöpte sig fattigvårdsnämndens tillgångar till 1,425,205 r:dr, hvaraf värdet af fastigheter utgjorde 853,322 r:dr. Samma år uppgingo fattigförsörjningsafgifterna till 316,802 r:dr och fattighusafgifterna till 102,371 r:dr.

Äfven efter tillämpningen af den nya kommunalförordningen uttaxerades såväl försörjnings- som fattighusafgifter efter tillförene bestämda grunder ehuru med allt högre skattebelopp. Den personella försörjningsafgiften utgick 1868 med 75 öre för hvarje mantalskrifven person, som fyllt 18 år, och den allmänna med 78 öre på riksdalern af de skattskyldiges bevillning till staten enligt 2:dra artikeln i bevillningsförordningen. Dessutom erlades 38 öre å kronokontributionsriksdalern till fyllande af föregående årets brist. De personella afgifterna utgjorde nämnda år 34,220 r:dr och de allmänna 238,658 r:dr, hvarförutom till fyllande af den förevarande bristen inflöto 91,848 r:dr. Medan den förra afgiften fortfarande uttaxerades ända intill 1883, sammanfördes den senare redan 1868 med den för öfriga nämnder erforderliga uttaxeringen till kommunalskatten. Från fattighusafgiften befriades samtidigt husägarna mot erläggande af en särskild afgift, kallad fastighetsskatt, med 2 riksdaler för hvarje tusen af fastigheternas taxeringsvärde samt öfverlämnande till staden af de till inkvarteringsverket hörande fastigheter och inventarier. Af denna afgift beräknades 73 öre såsom fattighusafgift, återstående såsom afgifter till gatuläggning, gatulyshållning och brandvakt. Därjämte bestämdes, att hvad, som af förenämnda årliga afgift öfversteg 277,500 r:dr, borde hvarje år afsättas till en fond, benämnd Stockholms stads fastighetsfond. Fastighetsskatten skulle upphöra med det fyrationde året efter dess början, men, om före denna tid fonden uppgick till ett belopp, som efter beräkning af 5 % lämnade i årlig ränta 277,500 r:dr

eller till 5,550,000 r:dr, skulle fastighetsskatten med det år, då sådant inträffade, upphöra. Fonden nådde sagda belopp 1887, hvarför efter 1888 vidare uttaxering icke ägde rum. — Fattigvårdsnämndens tillgångar vid 1904 års slut utgjorde 4,074,509 kr., häri inberäknadt värdet af fastigheter med 3,333,695 kronor.

Följande uppgifter visa till hvilka betydande belopp utgifterna för hufvudstadens fattigvård med åren stigit.

Fattigvårdsutgifter åren 1844—1904.

År.	Mantals- skrifven folk- mängd.	Utgifter. Kr.	Fastig- heter. Bokfördt värde. Kr.	År.	Mantals- skrifven folk- mängd.	Utgifter. Kr.	Fastig- heter. Bokfördt värde. Kr.	År.	Mantals- skrifven folk- mängd.	Utgifter. Kr.	Fastig- heter. Bokfördt värde. Kr.
1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
1844	84,934	135,951	94,211								
1845	88,242	215,430	98,140								
1846	90,710	217,360	107,382	1866	127,597	570,572	1,004,331	1886	216,807	944,775	1,675,560
1847	89,355	212,110	112,970	1867	127,584	726,725	998,515	1887	221,551	962,095	1,675,560
1848	90,418	241,450	113,797	1868	129,339	750,725	1,000,238	1888	228,118	1,108,655	2,448,271
1849	91,545	239,964	114,480	1869	131,128	616,932	1,043,307	1889	236,350	1,156,172	2,448,271
1850	93,070	274,623	105,870	1870	133,597	685,753	1,134,707	1890	245,331	1,197,408	2,525,319
1851	94,232	257,340	105,170	1871	136,932	801,311	1,194,070	1891	248,051	1,329,111	2,525,319
1852	95,385	287,340	193,204	1872	139,896	692,822	1,250,188	1892	249,252	1,419,694	2,528,559
1853	94,866	297,926	213,285	1873	141,251	731,368	1,177,112	1893	252,937	1,336,905	2,531,610
1854	95,950	343,225	250,596	1874	143,307	746,343	1,206,860	1894	259,304	1,265,619	2,531,610
1855	97,952	381,812	310,929	1875	144,974	893,645	1,184,476	1895	267,100	1,265,092	2,875,714
1856	100,040	410,691	353,830	1876	147,522	688,252	1,213,933	1896	274,609	1,375,678	2,952,065
1857	101,730	405,366	429,176	1877	153,528	728,298	1,268,000	1897	282,795	1,347,382	2,958,695
1858	102,788	407,498	459,923	1878	161,722	850,051	1,278,037	1898	291,589	1,392,443	2,958,695
1859	105,747	391,607	470,295	1879	163,040	803,217	1,338,052	1899	297,078	1,664,877	2,958,695
1860	109,878	407,445	498,061	1880	167,868	797,357	1,381,900	1900	300,523	1,911,904	2,958,695
1861	113,576	469,117	533,008	1881	174,702	839,090	1,496,126	1901	301,697	1,770,462	2,958,695
1862	116,066	456,560	534,092	1882	182,358	846,025	1,676,527	1902	305,115	1,954,501	2,958,695
1863	119,365	555,331	574,852	1883	190,842	850,053	1,676,527	1903	309,647	2,061,637	3,333,695
1864	123,436	596,974	853,322	1884	200,781	874,497	1,676,617	1904	317,946	2,077,839	3,333,695
1865	126,180	548,115	987,784	1885	211,138	879,992	1,680,750				

Anmärkingar.

Kol. 2. Uppgifterna äro hämtade ur Berättelse angående Stockholms kommunalförvaltning.

Kol. 3. Uppgifterna äro sammanförda efter revisorernas berättelser. I dessa utgifter, som afse bruttoutgifterna, d. v. s. utgifter utan afdrag af till fattigvården influtna inkomster, ingå äfven understöd åt fattiga tillhörande främmande kommuner, men där-

emot icke köpesummor för förvärfvade fastigheter och inventarier eller anslag till nybyggnader o. d.

Kol. 4. Uppgifterna afse det bokförda värdet af de af statsnämnden och sedermera fattigvårdsnämnden förvaltade fastigheterna. Fattighusens egendomar voro 1864 bokförda till ett värde af sammanlagt 254,598 kr.

I nedanstående tabell uppgifves antalet understödstagare fördelade i olika grupper samt de årliga kostnaderna för fattigvården under tioårsperioden 1895—1904. Beräkningar för en längre tidrymd ha måst uteslutas, enär de skulle alltför mycket inkräkta på det redan knappa utrymmet.

Understödstagare och fattigvårdskostnad åren 1895—1904.

År.	Mantals- skrifven folk- mängd.	U n d e r s t ö d s t a g a r e .													Fattigvårds- kostnad.	
		I fattigvårds- anstalter intagna.		Utackor- derade.		I hemmen understödda.		Samtliga.		Däraf:				Samtl. i % af folk- mäng- den.	Summa. Kr.	Pr invä- nare. Kr.
		Antal.	%	Antal.	%	Antal.	%	Antal.	%	Direkta.	Indi- rekta.	Män. %	Kvin- nor. %			
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
1895	267,100	4,951	18·2	1,204	4·4	21,001	77·4	27,156	100·0	16,320	10,836	40·6	59·4	10·2	1,095,655	4·10
1896	274,609	4,903	19·3	1,339	5·3	19,122	75·4	25,364	100·0	16,025	9,339	42·7	57·3	9·2	1,217,344	4·43
1897	282,795	5,173	21·0	1,355	5·5	18,082	73·5	24,610	100·0	15,889	8,721	42·6	57·4	8·7	1,190,358	4·21
1898	291,589	5,150	21·3	1,354	5·6	17,711	73·1	24,215	100·0	15,655	8,560	42·9	57·1	8·3	1,231,763	4·22
1899	297,078	5,644	24·8	1,426	6·2	15,722	69·0	22,792	100·0	15,390	7,402	42·6	57·4	7·7	1,512,254	5·09
1900	300,523	6,549	27·8	1,639	6·9	15,406	65·3	23,594	100·0	16,392	7,202	43·1	56·9	7·8	1,750,108	5·82
1901	301,697	6,776	28·4	1,780	7·5	15,272	64·1	23,828	100·0	16,974	6,854	44·3	55·7	7·9	1,610,810	5·34
1902	305,115	7,171	30·0	1,900	8·0	14,788	62·0	23,859	100·0	17,252	6,607	44·3	55·7	7·8	1,756,955	5·75
1903	309,647	7,438	31·4	1,825	7·7	14,411	60·9	23,674	100·0	17,611	6,063	44·8	55·2	7·6	1,855,405	5·99
1904	317,946	7,292	31·1	1,808	7·7	14,348	61·2	23,448	100·0	17,663	5,785	43·9	56·1	7·4	1,882,301	5·92

Anmärkingar.

Kol. 3—14. Uppgifterna äro hemtade ur Statistisk redogörelse för Stockholms stads fattigvård.

Kol. 11—12. Samtliga understödstagare fördelas i två större grupper: direkta och indirekta. Till direkta understödstagare hänföras alla personer öfver 15 år samt de barn, som icke vårdas af föräldrar — fader eller moder. Såsom indirekta understödstagare räknas däremot sådana barn under

15 år, som vistas i hemmen och anses få del af det åt föräldrarna — fadern eller modern — lämnade understödet.

Kol. 16. Fattigvårdskostnaderna äro beräknade efter de i föregående tabell angifna utgifterna men med afdrag af bruttoinkomsterna för understödstagarnes arbete.

Beviljandet af understöd förutsätter en närmare kännedom om den hjälpsökandes lefnadsförhållanden och nödställda belägenhet. De uppgifter, som erfordras för bedömandet häraf, anskaffas numera af särskilda vid fattigvårdsnämnden anställda biträden, benämnda tillsyningsmän.¹ Efter verkställd utredning afgifva de öfver behofvet af ifrågasatt fattigvårdshjälp skriftliga rapporter, affattade å tryckta formulär, som påminna om de för dylika undersökningar 1807 utarbetade formulären,² ehuru de äro mera detaljerade än förebilden — man kan säga i några stycken alltför detaljerade. Det torde

¹ Instruktion och Arbetsordning för de vid utredningsbyrån anställda tillsyningsmännen af Fattigvårdsnämnden fastställd den 7 Januari 1902. Jfr s. 244 ff.

² Jfr s. 119 ff.

helt visst mer än en gång ha förefallit en fattigbesökare motbudande, för att icke säga pinsamt, att nödgas utreda och besvara sådana frågor, som på några formulär äro angifna under rubriken »bestraffning», nämligen: straffarbete, fängelse eller böter, böter för fylleri, varnad för bettleri, prostituerad, tvångsarbete.

På noggrannheten af tillsyningsmännens undersökningar beror emellertid i främsta rummet ett rättvist tilldelande af hjälp åt de nödställda. En undersökning angående orsaker till fattigvårdsbehofven — hvilken således icke afser antalet personer utan understödsfall — har för 1904 lämnat följande resultat. Af samtliga under sagda år förekommande 11,842 understödsfall förorsakades 124 af värnlöshet eller minderårighet, 3,755 af ålderdom eller orkeslöshet, 6,758 af sjukdom eller arbetsoförmåga, 717 af arbetsbrist eller knapp inkomst, 199 af stor familj, 56 af lättja, håglöshet och kringstrykande, 147 af mannens eller moderns afvikande, 86 af dryckenskap.

Hufvudstadens fattigvårdsutgifter ha för 1905 ökats till 2,513,263 kr., häre icke inberäknadt anslag för nybyggnader och reparationer eller dylikt. Det är själfklart att, huru betydande anförda utgiftssummor än tyckas vara, fattigvårdsnämnden icke varit i stånd att därmed afhjälpa all den nöd, som af mångahanda orsaker drabbat den fattigare delen af stadens befolkning. Lyckligtvis har fattigvården städse kunnat räkna på bistånd och understöd af de bättre lottade medlemmarna inom samhället. Men, ehuru väl Stockholms invånare i alla tider ådagalagt stor offervillighet mot de fattiga, måste man dock rättvisligen erkänna, att välgörenheten i nuvarande tid mer än under något föregående tidsskede utvecklat en lifakfighet, »som med rätta kan sägas göra medkänsla för likars nöd och offervillighet vid deras afhjälpan till ett utmärkande drag hos Stockholms befolkning».¹ Det är endast en gärd af erkännande och tacksamhet mot så många välgörande män och kvinnor att påminna om deras ädla gärning. Härutinnan ha både stadsnämnden och fattigvårdsnämnden gifvit det bästa föredöme. »Vikten, omfattningen och betydelsen af denna enskilda verksamhet, hvarigenom välvilligt fylles hvad den allmänna fattigvården icke ensam förmår att till behöfvandes undsättning uträtta, torde ingen vara mera befogad än fattigvårdens styrelse att erkänna».² Äfven i handling ha dessa öfverstyrelser för hufvudstadens fattigvård visat sig uppskatta värdet af dylika barmhärtighetsverk. Under 1904 understöddes sålunda af den allmänna fattigvården ett icke ringa antal enskilda barnhem och uppfostringsanstalter, skydds- och räddningshem, natthärbergen, arbetsstugor, sjukvårdsföreningar m. m. med ett sammanlagdt belopp af 80,120 kr.

¹ Öfverståthållareämbetets underdåniga berättelse för Stockholms Stad, åren 1896—1900. afgifven den 31 dec. 1901.

² Fattigvårdsnämndens skrivelse till öfverståthållareämbetet den 20 mars 1865 angående åtgärder för åstadkommande af samverkan mellan den offentliga och enskilda välgörenheten i hufvudstaden. I fattigvårdsnämndens arkiv.

Naturligtvis utgjorde de af nämnden understödda företagen blott en mindre del af alla dem, som sökt sprida tröst bland stadens fattiga. I förevarande öfversikt kunna tyvärr endast några få af dessa fromma stiftelser och föreningar omnämnas, och härvid måste förbigås samtliga för sjukvård upprättade anstalter, såsom Kronprinsessan Lovisas vårdanstalt, Stockholms sjukhem, Sophiahemmet, Barnsjukhuset m. fl. — Liksom i det föregående¹ anföras här nedan de olika barmhärtighetsverken i kronologisk ordning efter deras stiftelseår.

»Svenska diakonissällskapet», bildadt 1849, har till ändamål att genom dess i Stockholm stiftade diakonissanstalt utbilda kristliga kvinnor af evangelisk-lutherska bekännelsen för sjukas, nödlidandes eller eljest hjälpbehövandes vård och undervisning. — »Tysta skolan», stiftad 1860 under drottning Lovisas hägn, har till uppgift att mot billig afgift och i mån af utrymme mottaga döfstumma barn, företrädesvis flickor, att undervisas i de till folkskolan hörande läroämnen äfvensom i lämpliga yrken och handslöjder för att sätta dem i stånd att framdeles kunna försörja sig själfva. — »Drottningens skyddshem», grundadt 1860 af drottning Sofia, under hvars beskydd det fortfarande är ställdt, har till syfte att lämna vård och skydd åt kvinnor, som straffats för brott eller af polismyndighet varnats för begångna förseelser men lämna hopp om förbättrad vandel, därest bistånd och ledning beredas dem. — »Asylen för pauvres honteux», upprättad 1862 i ändamål att bereda bostad och delvis kost åt aktningsvärda fruntimmer af ståndspersonsklassen. — »Allmänna skyddsföreningen», bildad 1866, är ställd under drottning Sofias beskydd och ledning samt har till uppgift att söka vaka däröfver, att fattiga barn icke sakna nödig och kärleksfull vård och uppfostran; att mottaga och utdela understöd i penningar åt nödlidande; att underlätta de fattigas bemödanden till själförsörjning och, där så behöfves, söka förskaffa dem den hjälp, som oundgängligen påkallas. — »Föreningen för sinnesslöa barns vård», stiftad 1868 med ändamål att verka för dylika barns uppfostran till medvetna och nyttiga medlemmar af samhället. — »Arbetshemmet för blinda», grundadt 1870 af direktör Borg i syfte att bereda arbetsförtjänst åt blinda arbetare. — »Föreningen för upprätthållande af Lindgrenska Trasskolan», bildad 1870, har till syftsmål att upprätthålla nämnda skola, hvars uppgift är att upptaga vanartade och vanvårdade gossar samt att undervisa och uppfostra dem till nyttiga medlemmar i samhället, äfvensom att, om möjligt, bereda dem lämpliga platser vid utgåendet från skolan. — »Stiftelsen Josephinahemmet», upprättad 1873 af änkedrottning Josephina med uppgift att kostnadsfritt bereda skydd och vård åt orkeslösa medlemmar af den romersk-katolska trosbekännelsen. — »Stiftelsen Konung Oscar I:s Minne», grundad 1873 af änkedrottning Josephina, har till ändamål att för mindre bemedlade fruntimmer af ståndspersonsklassen, utan afseende på trosbekännelse, ersätta saknaden af ett godt och fridfullt hem. — »Axel och Sofia Alms stiftelse», upprättad 1874 och afsedd att åt flickor, som sakna behörig omvårdnad, bereda ett hem, där de erhålla kristlig uppfostran och god handledning samt sålunda danas till red-

¹ Äldre stiftelser och föreningar äro angifna ss. 90 och 161.

bara och dugliga kvinnor. — »Föreningen S. de C.», bildad 1875 och ställd under beskydd af hertiginnan af Västergötland, har till syfte att vårda och understödjå fattiga barn. — »Sällskapet Eugeniahemmet», stiftadt 1882 af prinsessan Eugénie och nu ställdt under kronprinsessan Victorias beskydd och ordförandeskap, har till ändamål att bereda bostad, vård och underhåll åt fattiga, obolligt sjuka och vanföra barn från såväl hufvudstaden som landsorten samt draga försorg om dem äfven efter barnåldern. — »Stiftelsen Hem för de elända», upprättad 1882 och afsedd att taga kristlig vård om och söka bereda arbetsförtjänst åt från fängelse frigifna afsigkomna nödställda. — »Stiftelsen för gamla tjänarinnor», grundad 1883 med uppgift att åt trogna kvinnliga tjänare, tillhörande Stockholms kommun, på deras ålderdom bereda antingen fri bostad eller lifstidsunderstöd. — »Föreningen för blindas väl», upprättad 1885 af prinsessan Eugénie till befrämjande af de blindas lekamliga och andliga bästa. — »Föreningen De blindas vänner», stiftad 1888 af prinsessan Eugénie och numera ställd under kronprinsessan Victorias beskydd, lämnar i ett upprättadt ålderdomshem vård åt fattiga blinda kvinnor, som uppnått 70 år. — »Föreningen för Vålgörenhetens ordnande», bildad 1889, har till ändamål att, oberoende af religiösa och politiska meningsskiljaktigheter, inom hufvudstaden verka för ett ordnad samarbete mellan enskilda välgörande personer, enskilda välgörande stiftelser eller föreningar och den allmänna fattigvården. — »Föreningen för bistånd åt lytta och vanföra», stiftad 1891 i afsikt att bereda obemedlade lytta och vanföra, andligt normala personer kostnadsfri undervisning i slöjd. — »Föreningen Margaretahemmet», bildad 1892 af hertigen af Västergötland, har till uppgift att vårda fallandesjuka och sinnesslöa barn. — »Hemmet Fristad», upprättadt 1896, har till syftemål att emottaga sådana unga sedligt vilsekomna kvinnor, hvilka själfva vilja börja ett bättre lif, och uppfostra dem till dugliga tjänarinnor. — »Asylen för ålderstigne sjömän», öppnad 1900 i förening med ett 1891 på initiativ af konung Oscar II upprättadt sjömanshem i Stockholm, har till ändamål att bereda en fristad åt orkeslösa sjöfarare.

Många andra af enskilda välgörare upprättade barmhärtighetsverk, såsom nattasyler, härbergen, arbetshem, skyddshem och värmestugor, kunna i brist på utrymme icke närmare angifvas. För upprättandet af dylika anstalter ha bl. a. Frälsningsarmén, Goodtemplarorden, fröken Borg och pastor Hedberg utöfvat en stor och lyckobringande verksamhet.

Omfattningen af den enskilda välgörenheten i Stockholm framgår af öfverståthållarens femårsberättelse för 1896—1900, i hvilken anföres en mångfald stiftelser för fattigvård och barnavård. Sistnämnda år hade samtliga dessa stiftelser understödt 13,631 behöfvande med ett sammanlagdt belopp af 1,375,528 kronor. Stiftelsernas tillgångar vid samma tid utgjorde 22,220,271 kronor, däraf i fastigheter 6,912,187 kronor.

ARBETSINRÄTTNINGAR

I ÄLDRE OCH NYARE TID.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PRESS

I.

FÄNGELSER OCH STRAFFARBETSANSTALTER.

1.

Straffbestämmelser mot försvarslöse och lösdrivvare. — Straffanstalter i riket.

Utom »rätte fattige» eller med andra ord upptagna och inskrifna understödstagare har den allmänna fattigvården haft att omhändertaga och hjälpa andra nödställda, nämligen »sysslolösa och lösdrivvare». Utan tvifvel har det i alla tider bland den stora skaran af tiggare funnits en hop oförbätterliga lättingar och landsstrykare, som för att icke blifva en våda för samhället måst fasttagas och tvingas till arbete. Men helt visst har det bland de sysslolösa äfven funnits mången arbetsvillig, som utan eget förvållande råkat i nöd och drifvits till att trotsa alla förbud mot tiggeri eller att beträda brottets väg för att icke dö af hunger. Om dylika bettlare yttrar sig politikollegium ofta medlidsamt. Exempelvis under ett af de hårda åren i slutet af 1600-talet skrifer kollegium till magistraten¹: »Man kan ej weta om icke det mera af nöden änn som någon wahna skeer at sig sådane Fattige på Collegii dagarne uti Politie Collegio understundom wähl hundrade tahls om hielp anmähla, hwilka då medlen ej tillräckia, äro somblige befundna hafwa gått derifrån till huus och bodar så wid stora Torget som annorstädes i Staden at genom tiggande begära hielp, upsäteligen och till den ändan at dee af Stadzwachten moste blifwa uptagne och således komma att få nogon penning niuta till Underholdh så länge dhe sittia inne».

I öfverensstämmelse med äldre tiders åskådning var den arbetsföre tiggaren, liksom lösdrivvaren, en brottsling inför lagen. Han hotades med lif-

¹ Relation till Samptel: Magistraten, Instundande 26 Majj A^o 1691. I rådhusets arkiv.

vets förlust, han lemlästades, han piskades till blods, han inskrefs till krigstjänst, han sändes till fästningsarbete, han dömdes till fängelse på »behagelig tid», hvilket ofta betydde för hela lifvet. Bland äldre tiggarrordningar gifves det visserligen sådana, som togo någon hänsyn till bettlarnes ålder och bräcklighet men däremot ingen till omöjligheten för den sysslolöse att genom arbete förskaffa sig sin nödtorft. Alla tiggeriförbud och straffbestämmelser måste emellertid blifva vanmäktiga i tider, då riket oafslåligt hem-söktes af krig, missväxt och andra landsplågor. Man förfäras öfver den oerhörda nöd, som under olika tidsskeden härskade i Sverige. Det gräsliga elände, som exempelvis 1697 rådde i Stockholm, skildras af en berömd historieskrifvare¹ på följande sätt: »Många tusen fattiga hafva från landet begifvit sig hit till hufvudstaden. De vackla, krypa eller ligga öfverallt på gatorna. Ingen vill taga dem in i sina hus. Sålunda måste dessa arma olycksoffer tillbringa de vinterkalla nätterna under bar himmel, liggande än här, än där vid väggarna. Många stå aldrig upp igen; och om morgnarna kommer stadsvakten och för bort de döda kropparna, hvilka kastas i stora gropar och där på en gång jordfästas». Det säges, att vid den tiden nedgräfdes på Adolf Fredriks kyrkogård 2,029 och i Stockholms närhet 2,967 af hunger och vanvård omkomna människor.

Året därpå, 1698, utkom en ny tiggarrordning.² Man vore berättigad antaga, att under intryck af den härskande nöden denna förordning skulle ha erhållit en mildare ordalydelse. Den föreskref: »På det de wahnartige Lättingar, hwilka utaf blott sielfzwåld, uthan twingande Kroppz- Swag- och Bräckelighet sig till Tiggerij begifwa, måge för sådan sin Odygd warda behörigen näfste, hafwe Wij i Nåder godt funnit, medelst Wår af detta dato uthgifne Förordning, at låta här i Stockholm inrätta Arbetz-, Rasp- och Spinnhus,³ uti hwilket sådane Lättingar, ware sig Mans- eller Qwinspersoner, så snart de befinnas föröfwa något Tiggerij, i Huusen eller på Gatorne, skola warda införde, derest de sedan icke allenast med någon nytto till sin födo kunna arbeta, utan jämwäl lida det straff, som de med sitt Okynne förtient hafwa».

Behandlingen af tiggare och lösdrivvare förbättrades endast i den mån straffbestämmelserna för brottslingar i allmänhet mildrades på grund af 1734 års och än mer senare tidens lagstiftning. Sålunda blefvo dock småningom de grymma kroppsstraffen — lemlästning, spöslitning och annan tortyr, fästningsarbete i järn, skamstraff och andra — utbytta mot frihetsstraff. I början af 1800-talet utfärdades en under inverkan af en humanare åskådning utarbetad förordning angående sysslolösa och vanartiga personers omhändertagande. Sedermera ha skiftande åsikter rörande dessa olyckligas rätta behandling satt sin särskilda prägel på de tid efter annan förnyade författningarna beträffande försvarslösa eller lösdrivvare. Dessa stadganden torde endast i några korta drag behöfva omnämnas.

¹ And. Fryxell, Berättelser ur Svenska Historien. D. 20, Sthlm 1853, s. 208 ff.

² Kongl. Maj:tz Förnyade Stadga och Förordning, Huru med Tiggiare och Fattige som rätt Allmoso behöfwa, så och med Landzstrykare och Lättingar, förbehållas skal, Datum Stockholm den 21 October Åhr 1698.

³ Se vidare om rasp- och spinnhus, s. 32 ff.

Af K. Maj:t påbjöds 1804 upprättandet af några arbetsinrättningar,¹ »der syslölöse och wanartige Personer utan at, såsom förut skedt, sammanblandas med Missdådaren eller dem, hwilka för begångne brott till fästningsarbete blifwit dömda, kunna under den uppsigt, som för deras förwarande och tillsynen wid arbetet pröfwat nödig, syslösättas emot et derföre afpassadt och til deras nödtorftiga utkomst erforderligt underhåll». Allt löst folk — frigifna fästningsfångar, lösdrifvare och landsstrykare, från rullorna utstrukna soldater, betjänter, drängar och gesäller utan anställning eller laga näringsfång — kunde till dessa inrättningar »på obestämd tid» dömas af öfverståthållareämbetet i Stockholm och Konungens befallningshafvande i länen. Dock skulle de, som voro därtill dugliga och lämpliga, utskrifvas till krigstjänst. Ingen borde från inrättningen lösgifvas, »förr än med tillförlitelig säkerhet blifwit utrönt och styrkt, at han erhållit tjenst eller lofligt näringsfång», hvartill vederbörande skulle vara honom behjälplig. — I fråga varande förordning ansågs likväl för sträng och ersattes 1819 med en mildare.² Enligt denna skulle till arbetsinrättning dömas »Lösdrifvare, då de beswära allmänheten med Tiggeri, och utrymme till deras intagande saknas i särskildt arbetshus, som i Länet kan vara inrättadt», och vidare »sådana personer, hwilka undergått bestraffning för tjufnad och äro såsom Lösdrifvare att anse». I motsats till den föregående tillät således denna förordning en lösdrifvare att vara och förblifva utan laga näringsfång eller försvar, blott han icke bettlade. Från inrättningen fick han lösgifvas på viss tid, då välkänd person ville begagna hans arbetskraft. Han sattes på fri fot, om han kunde förete bevis af pålitlig person, »att denne will taga honom i tjenst eller förse honom med stadigt arbete», eller ock om han under vistelsen vid inrättningen »genom arbete, arf, gåfva eller testamente förwärfwat penningar till et belopp af Tretiotre Riksdaler 16 Skillingar Banco, och, under de Tre sista månaderna, gjort sig för flit och ordning i sitt uppförande känd». — En återgång till större stränghet angifver den 1833 utfärdade förordningen³. Denna lag ansåg för lösdrifvare hvarje person, man eller kvinna, hvilken efter att ha uppnått femton år saknade för sin utkomst både laglig sysselsättning och bestämda egna eller främmande tillgångar. Äfven denna förordning lämnade den anhållne möjlighet att förskaffa sig laga försvar, exempelvis genom att bevilja honom anståndstid till anskaffande af tjänst eller nöjaktig borgen⁴. Men den frantog honom den i föregående

¹ Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning om Allmänna Arbetsställen för Swea- och Götha-Riken samt Stor-Förstendömet Finnland; Gifwen Carlsruhe Slott den 27 Februarii 1804.

² Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning, angående syslölöse och wanartige personers insättande och hållande till arbete å de allmänna Arbets-Inrättningarne i Carlsrona och Wadstena; Gifwen Stockholms Slott den 31 August 1819.

³ Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning, huru med förswarslöse personer förhållas bör; Gifwen Stockholms Slott den 29 Junii 1833.

⁴ Tyvärr gaf detta medgifvande upphof till penningeutpressningar af enastående slag. I Stockholm bildade sig bland personer af sådan förmögenhet, som berättigar att lemna laga försvar, en sorts ockrare, som läto bra betala sig af fattiga arbetare för så kallade försvars-sedlar. Jfr Carl Olof Brink, Historisk Öfversikt af Fängelsesystemerne samt Svenska Lagstiftningen rörande Fångelser, Sthlm 1848.

författning inrymda utvägen att genom besparad arbetspenning jämte godt uppförande åter förskaffa sig friheten. — Mera öfverensstämmande med billighetens kraf var den 1846 fastställda stadgan¹. I denna lag skiljes mellan »försvarslöse i allmänhet» och »försvarslöse till allmänt arbete förfallne». Såsom försvarslös ansågs den, hvilken icke hade bestämdt näringsfång eller bevisligen af egna tillgångar eller genom andras hjälp hade sin bergning eller var känd för att ärligen försörja sig. Till allmänt arbete förföll den försvarslöse, som varit straffad eller under besvärande omständigheter tilltalad och häktad för brott af svårare art eller för försvarslöshet redan förut hållits till allmänt arbete. Den förstnämnde ställdes under uppsikt af därtill utsedde välkände män, kallade »tillsyningsmän», inom den socken, han tillhörde, och fick icke begifva sig utom den bestämda vistelseorten utan tillståndsbevis eller pass. Men han kunde endast sättas i häkte för det fall sådant af Konungens befallningshafvande »nödigt pröfvas». Den senare däremot var underkastad strängare behandling, enär han utan vidare kunde häktas eller ock åläggas att förskaffa sig laga försvar vid äfventyr att blifva dömd till allmänt arbete från två till fyra år, allt efter graden af hans föregående brottslighet. Det bör icke glömmas, att denna stadga fastslog, att den brottslige icke fick, såsom ditintills skett, beröfvas sin frihet »på obestämd tid» utan skulle dömas till arbete på bestämdt begränsad tid och därefter frigifvas. — Nu gällande lag angående lösdrifvare² utfärdades 1885. Den vittnar om en allt större sträfvan att behandla de olyckliga med rättvisa och mildhet. I denna lag har den förut uppställda fordran om laga försvar utelämnats. Därjämte ha försök gjorts att närmare angifva de förhållanden i personers lefnadssätt, hvilka anses utgöra en fara för den allmänna ordningen och säkerheten. Lagen stadgar: »Hvar, som sysslolös stryker omkring från ort till annan utan medel till sitt uppehälle, må, der ej omständigheterna ådagalägga att han söker arbete, behandlas såsom lösdrifvare på sätt i denna lag sägs. Till enahanda behandling vare ock den förfallen, hvilken eljest utan att ega medel till sitt uppehälle underlåter att efter förmåga söka ärligen försörja sig och tillika förer ett sådant lefnadssätt, att våda deraf uppstår för allmän säkerhet, ordning och sedlighet». Lagen förbjuder uttryckligen att behandla såsom lösdrifvare barn under femton år. För vanartade barns behandling fastställdes 1902 särskilda stadganden.³ Enligt nuvarande lösdrifvarelag skall den varnas, som gjort sig skyldig till lösdrifveri. Beträdes han åter med sådant inom två år efter varningen, kan han af Konungens befallningshafvande eller, i städer, af poliskammaren dömas till tvångsarbete från en månad till två år. Har den anhållne förut undergått tvångsarbete eller andra försvårande omständigheter därtill föranleda, må han dömas till högst tre år. Tvångsarbetet skall förrättas i allmän anstalt, där för brott straffade äro, så vidt möjligt, afskilda från andra.

¹ Kongl. Maj:ts Nådiga Stadga angående försvarslöse och till allmänt arbete förfallne personer; Gifven Stockholms Slott den 29 Maj 1846.

² Lag angående lösdrifvares behandling; gifven Stockholms slott den 12 Juni 1885.

³ Lag angående uppfostran åt vanartade och i sedligt afseende försummade barn; gifven Stockholms slott den 13 Juni 1902.

I öfrigt bör arbetet lämpas efter hvars och ens arbetsförmåga. Den, som efter den ådömda tvångsarbetstidens slut frigifves, skall ofördröjligen, i enlighet med det för honom utfärdade passet, begifva sig till den ort, dit han förpassats. Om han varit dömd till tvångsarbete i sex månader eller därutöver, äger han icke under två år efter frigifvandet, utan särskildt tillstånd, uppehålla sig utom den kommun, han tillhör, eller där han erhållit behörigt tillstånd att vistas. Därjämte föreskrifves: »Kommunalmyndighet samt tillsyningsman låta sig angeläget vara att bereda lösdrifvare utväg till arbete».

Genom några bestämmelser i nu gällande lösdrifvarelag och fattigvårdslag ställas dessa i visst samband till hvarandra. Lösdrifvarelagen hänvisar tydligen till den allmänna fattigvården sådan person, om hvilken den säger: »Den som i följd af ålderdom, kropps- eller sinnessjukdom, vanförhet eller lyte är oförmögen att genom arbete förvärfva hvad till lifvets uppehållande oundgängligen erfordras, må ej dömas till tvångsarbete». Å andra sidan finnas i fattigvårdslagen bestämmelser, som till arbetstvång hänvisa vissa understödstagare, såsom tredskande fattighjon eller försumliga familjeförsörjare. Dessa kunna hänfållas under straffbestämmelser, som återfinnas i lösdrifvarelagen. Det vore gagneligt och billigt om dylika underhållstagare blefve mer än hitintills underkastade lagens straffdom. Men detta önskemål torde väl knappt uppfyllas, förr än i en ny fattigvårdsförordning inryckes stadgandet, att tredskande fattighjon och försumliga familjeförsörjare skola behandlas i likhet med lösdrifvare.

En djupare inblick i den anhållne bettlarens och lösdrifvarens behandling får man först genom en närmare kännedom om tillståndet i de fängelser och straffanstalter, där dessa olyckliga inspärrades icke sällan för hela lifvet. I århundraden tillämpades på dem de för förbrytare fastställda straffbestämmelserna, och långt in på 1700-talet kännetecknas dessa af omänsklig grymhet.

Öfver det fordom i rikets fängelser rådande eländet har en i det föregående nämnd författare¹ lämnat skildringar, som väcka fasa och afsky. Fångarna inspärrades i mörka och fuktiga fängelsehålor, där de, ofta sedan deras kroppar blifvit sargade eller stympade, öfverlämnades åt en nyckfull behandling af råa knektar. Under denna uppsikt framlefde män, kvinnor och barn gemensamt en tillvaro, som, i stället för ånger och förbättring, alstrade hos dem än större förnedring och förvildning.

Till fästning dömdes i allmänhet endast sådana tiggare eller lösdrifvare; som förut gjort sig saker till gröfre brott. Belastade med järnbojor höllos de till hårdt och tungt arbete. Flertalet ertappade lösdrifvare inspärrades i läns- och häradshäkten, men dessa öfverfylldes ofta med andra fångar och saknade möjlighet att sysselsätta de straffade. Under dylika förhållanden kommo tiggarna icke ens i tillfälle att ådagalägga sin håg eller duglighet för arbete. Det hände också att, medan verkliga förbrytare uttjä-

¹ Sigfrid Wieselgren, Sveriges Fängelser och Fångvård från äldre tider till våra dagar. Sthlm 1895, passim.

nade sin strafftid och lössläpptes, bettlaren eller lösdrivvaren — tilläfventyrs en icke för brott förut straffad yngling — kunde få tillbringa sina kraftigaste år i fängelse, endast därför att han var ditudömd »på obestämd tid». Då han efter att ha utstått lidanden af alla slag slutligen frigafs ur den rysliga straffanstalten, gick han ut i lifvet mera nödställd och fördärfvad än han var, då han anhölls. Det dröjde länge förrän man insåg, att statens plikt är att sörja för »att brottslingarne icke ur fängelset utträda sämre än de däruti inträdt».

Ett första försök till förbättring i fängelseväsendet gjordes af Gustaf II Adolf, då han 1619 befallde, att barn- och tukthus skulle inom större länsstäder upprättas. Afsikten med dessa anstalter var att på ett mera rationellt sätt bereda vård åt värnlösa eller vanartade barn och söka tvinga yngre lättingar eller lösdrivvare till allvarligt arbete. Det k. påbudet blef emellertid åttlydt endast i Stockholm, där en dylik inrättning öppnades 1625. Det rasp- och spinnhus, hvars upprättande 1697 anbefalldes, hade enahanda uppgift som tukthuset men var afsedt för vuxna personer. I det föregående ha dessa båda anstalter blifvit närmare skildrade.¹ Först i början af 1700-talet kommo spinnhusinrättningar till stånd i hufvudstaden och i några andra större fabriksstäder, där man sökte använda fångarnas arbetskraft till gagn för den uppblomstrande industrien. Men allt eftersom denna sedermera ånyo aftog, minskades äfven möjligheten att anskaffa arbete i straffanstalterna. Det gick därhän, att inom skilda orter upprättade spinnhus måste nedläggas och endast några få, de i Stockholm, Göteborg, Norrköping och Malmö, kunde hållas i verksamhet.

Tyvänn blefvo af enahanda orsak skaror af fria arbetare utan bröd. Tiggeriet och lösdriveriet tilltogo trots alla varningar och förbud. Fängelserna öfverfylldes med fattigt och löst folk. I de usla läns- och härads häktena inspärades stundom 30 à 40 personer i ett fängelserum. Ofta fingo de arbeta, äta och sofva i samma lokal. Följden af detta lif blef fysiskt och moraliskt fördärf. Missförhållandena förvärrades genom egenmäktighet hos en plikt-förgäten bevakningspersonal, som icke skydde att ockra på de fängslades fel och svagheter.

Väl gjordes tid efter annan förnyade försök att införa reformer inom fängelseväsendet, men det dröjde länge innan dessa vunno tillämpning. Sålunda anbefalldes 1798 af Gustaf IV Adolf afsevärda förbättringar.² Bland annat påbjöds: att i dåvarande fängelser rummen gjordes sunda och säkra; att de försågos med eldstäder och ventiler samt att stengolfven belades med bräder; att särskilda sjukrum inreddes för de fängslade och att dessa erhöillo ordentlig läkarevård. Vidare föreskrefs: att till en dubbelsäng för två man skulle höra, för en förbrukningstid af sex år, en madrass och en hufvudkudde af buldan, stoppade med halm eller ormbunkar, samt ett täcke af nöthår; att åt de till minst två års tid dömda, sedan de utslitit sina egna kläder, skulle bestås, för tre års förbrukningstid, en grå vadmalsjacka med foder af grof bul-

¹ Se om dessa anstalter s. 25 ff.

² K. bref dateradt den 27 nov. 1798.

dan, ett par byxor af samma beskaffenhet, två par ullstrumpor, två par trä- eller läderskor, två grofva skjortor och en hatt; att alla fångar skulle erhålla två skilling i daglig förplägning, hvarförutan till fästningsfångar borde utbetalas en skilling i arbetspenningar eller $1\frac{1}{3}$ mark mjukt bröd. Marketerier skulle upprättas inom fängelserna för att bereda fångarna möjlighet att erhålla sund och billig föda. Försäljning af brännvin blef strängeligen förbjuden. Det bestämdes därjämte, att grofva missdådare icke skulle inrymmas i samma rum med mindre brottslingar, lösdrivvare eller rannsaktionsfångar, samt att fångar af olika kön icke fingo bo tillsammans. Ändtligen anbefalldes, att alla underjordiska hålor och fångkällare, så vid kronans som härads och städers enskilda häkten, skulle afskaffas och igenfyllas.

För genomförande af de viktigaste af dylika reformer, erfordrades nya byggnader, men därtill saknades medel. I ändamål att bereda utrymme i de öfverfyllda fängelserna beslöts 1804, att för »syslolöse och wanartade Personer» anordna några »Arbetsställen» eller, med andra ord, tvångsarbetsinrättningar, af hvilka en förlades till Karlskrona och en annan till Sveaborg. Reglementet¹ för dessa inrättningar gifver uttryck åt den humanare uppfattning, som redan mot slutet af 1700-talet började göra sig gällande i fråga om de fängslades behandling. Femton år senare, 1819, nödgades staten upplåta ytterligare en större tvångsarbetsinrättning med enahanda uppgift som de äldre inrättningarna. Den nya anstalten inrymdes i det praktiska krigsmanshuset i Vadstena och öppnades samma år. Den var från början afsedd att hysa 300 personer men måste inom kort mottaga 500 och därutöfver. Till råga på allt blef det omöjligt att skaffa sysselsättning åt dessa skaror af människor. I brist på arbete tillbragte de större delen af sin tid i en fördärfllig syslolöshet.

Lyckligtvis hade under tiden eller 1825 samtliga straffarbetsanstalter blifvit ställda under en central myndighet, kallad »Styrelsen öfver Fängelser och Arbets-Inrättningar i Riket». På denna styrelses kraftiga initiativ skulle en genomgripande reform af hela fängelseväsendet komma till stånd. För att befria, så mycket som sig göra lät, fängelserna från anhållna bettlare och försvarslösa upprättades 1826 en pionierkår bestående af två arbetskompanier med uppgift att upptaga i sig dylika fångar äfvensom de i tvångsanstalten i Vadstena inhysta arbetsdömde. Denna anstalt utrymdes 1828. Pionierkåren utbyttes 1842 mot en kronoarbetskår fördelad på fyra kompanier. Organisationen af dessa kårer var strängt militärisk. De stodo under militärbefäl och sköttes med militärisk rutin. Kompanierna voro förlagda inom olika fästningar. Antalet af inskrifna i dessa kårer uppgick tidtals till 600 man. Karlarne skulle vara arbetsdugliga; mindre arbetsföra insattes i korrektionsanstalter eller, där sådana saknades, i fängelser. — Den under nära 250 år brukliga värfningen af lösdrivvare till krigstjänst hade 1824 blifvit afskaffad. — Vistelsen vid dessa arbetskompanier verkade i hög grad demoraliserande, hvarför de personer, som från kåren frigåfvos, nästan alltid möttes med misstroende och hade svårt att i orterna erhålla tjänst

¹ Kongl. Maj:ts Nådiga Reglemente, Angående Styrelsen wid de i Carlsrona och å Sveaborg anbefalldte Allmänna Arbets-Inrättningar; Gifwit Carlsruhe Slott den 27 Februarii 1804.

eller arbete. Därigenom förföllo de lätt till brott och måste åter tagas i fängsligt förvar.

Antalet försvarslösa eller lösdrivare fördelade på omnämnda arbetskompanierna utgjorde blott en mindre del af den stora mängden af anhållna. Hela antalet för försvarslöshet under 1835 dömde uppgick till 2,403 personer. Af de på obestämd tid inspärrade hade samma år hållits i fängsligt förvar 634 sedan 3 år, 760 sedan 10 år, 186 sedan 20 år, 37 sedan 30 år och 6 sedan ännu längre tid tillbaka. Genom lagens hårda bestämmelser kvarhöllos således allt fortfarande på »behaglig tid» i straffanstalterna en hop människor, hvilkas egentliga brottslighet var att icke kunna skaffa sig laga försvar, och därigenom ökades ytterligare de fängslades antal år för år i högst oroande grad. Mot då gällande författningar angående försvarslösa personers behandling uttalade 1839 års fattigvårdskommitté en sträng förkastelsedom:¹ »Dessa författningar emot lösdriveri och försvarslöshet bidraga att öka brottslingarnas antal, dels genom den oreda i begreppen, som uppkommer om brott och straff, då den försvarslöse, som ej blifvit med brott beträdd, ofta behandlas hårdare, än den verkliga missgärningsmannen, dels genom försvarslösa personers sammanblandning i fängelserna med verkliga förbrytare, der de förra snart undervisas i sätten att både begå brott och att dölja dem». I korrektionsanstalter och fängelser upptagna lösdrivare uppgick 1840 till 5,294 och 1845 till 6,408 personer.

Styrelsens försök att bereda större utrymme i fängelserna misslyckades således trots de vidtagna åtgärderna. Behovvet af nya fängelsebyggnader var uppenbart. Utan sådana kunde icke ens afhjälpas det största felet i fängelsernas organisation, nämligen sammanblandning af fångar af olika ålder och brottslighet. Tillståndet i rikets straffanstalter 1836 gaf fångvårdsstyrelsen anledning till följande yttrande, som afser såväl läns- som stadsfängelserna: »Uppförda på en tid, då fångantalet var betydligt mindre än för det närvarande och beräknade blott för detta antal, bestå de merendels af få och ofta föga rymliga rum eller hvalf, uti hvilka ej sällan ett större antal personer inpackas än utrymmet och afseendet på fångarnas hälsa och moralitet medgifva. Der insättes den i brott grånade förbrytaren, som hopat missgerning på missgerning och rymt ur det ena fängelset efter det andra, och dit föres ynglingen, ja, ej sällan barnet, som blifvit beträdd med ett ringa tillgrepp. Der sitter den redan afstraffade förbrytaren under afbidan på lägenhet att afsändas till ett fästningsfängelse eller en korrektionsinrättning; och der sitter också den fattige, som undergår fängelsestraff för böter, honom ådömda om han försuttit en stämning eller uteblifvit med en affordrad förklaring — — — Få eller oftare ingen är der sysselsatt, utan tillbringas tiden merendels med berättelser om egna eller andras illbragder. Och på detta sätt invigas unga sinnen i brottets hemligheter och i utvägarna att begå dem. Då man någon gång lyckas förmå en äldre brottsling till en uppriktig skildring af sin lefnadsbana, finner man merendels, att han daterar början af sitt olyckliga lif

¹ Underdånigt Betänkande, med dertill hörande handlingar, angående Fattigvården i Riket, utom Stockholms Stad, jemte dermed sammanhang egande ämnen. Afgifvet den 8 Juni 1839. Jfr s. 134 ff.